

Erindringer fra Bornholm 1947

Hans Christensen

Jeg har lovet Inger at skrive om min tid hos hendes forældre Gudrun og Jacob i Østerlars sommeren 1947. Det er nu 61 år siden, og min hukommelse og min skrivefærdighed taget i betragtning, er det vist på høje tid, at det sker.

I februar måned fik vi at vide, at vi skulle fra Viborg kaserne til Bornholm. Det var vi meget glade for; herved var vi sikret at resten af vores soldatertid ikke kom til at gå med vagttjeneste ved de tyske flygtningelejre. Dem var der, trods to år efter krigens afslutning, mange af. Disse mennesker var lukket inde bag pigtrådshegn, og sov og opholdt sig i træbarakker. Men de fik da det, de kunne spise; det var de ikke forvænt med - når man så de mange magre børn. Det er et sort kapitel i vores ellers så humane forestilling.

Tiden gik, og vi skulle af sted med toget til Århus. Vi skulle smøre en madpakke hver, der skulle slå til i ca. 1 døgn. Vel ankommet til Århus så vi det skib, vi skulle med. Det syntes meget stort, og vi glædede os til en herlig sejltur. Vi stod på havnen længe, inden der blev givet tilladelse til at gå ombord.

Nej, hvor blev vi skuffede. Hele midtskibet nedenunder var optaget af en dampmaskine så stor, og et rum i forlængelse heraf var fyldt med kul. Vores kompagni blev tildelt et rum oven over dampmaskinen. Vi kunne knap ligge ned alle på en gang. Der var masser af larm, men gulvbrædderne var dejlig varme. Vi havde ikke madrasser, men lå på vores tæpper og kapper. Det varede længe inden vi kom ud af Århus bugt. Der var store isklumper, og vores gamle "Cimbria" røg og osede det bedste, den kunne - og vi kom ud i åbent hav. Her på aftenen blev der tæt tåge, og vi måtte udenfor det mest besejlede område og ligge underdrejet til det blev lyst. Vi kunne se et fyr og var enige om, at det var Hesselø. Vi fik intet at vide om, hvordan og hvorledes. Om morgenen sejlede vi ind i Øresund og kunne se Kronborg, og nu var der masser at se: København og svenskekysten på vej ned gennem Falsterbokanalene. Hermed var vi kommet til udlandet; der var kun få af os, der havde prøvet det før. Under turen blev vi alle kaldt op på dækket og stillet på rad og række, og fik meddelt at kongen var død (Christian den X døde den 20. april 1947). Der blev holdt en kort tale af en officer og et minuts stilhed.

Sejlturen gik ellers godt, og ved sekstiden kunne vi se Rønne. Der var masser af drivis - store klumper helt tæt langt ud fra havnen. Der blev fyret kul af, og der

blev helt mørkt for os på dækket, men gamle "Cimbria" kunne altså ikke komme igennem.

Det blev så en nat mere på brædderne. Vores madpakke var også fortæret. Der var kun mad til skibets besætning, så vi måtte nøjes med noget kaffe.

Hen på morgenen sejlede et stort kraftigt motorskib af nyere slags ud fra Rønne havn, og dermed blev der en sejltrede i isen, hvorved vi kunne komme ind. Endelig var vi kommet til Bornholm.

Det varede et stykke tid, inden vi kunne komme med toget, og den tid blev brugt til at få noget at spise ved bageren.

Toget, vi skulle med, var en model, vi aldrig havde set. Det var smalsporet, og vognene og lokomotivet var meget mindre end dem, vi kendte. Desuden var der glaser i alle kupeerne. DSB havde stadig mange vogne med krydsfiner i stedet for glas. Under krigen kørte mange tog over grænsen til Tyskland, og når de kom tilbage, var mange glaser smadret under de bombeangreb, de blev udsat for. Ruderne blev erstattet med krydsfinerplader. Det gik ud over udsigten, men som regel kunne de ruller et stykke ned, så der kunne skaffes lidt lys og luft.

Bornholmertoget var den rene luksus; vi kunne kigge ud til begge sider - og sikker snedynge, der var mange steder. Dyngeerne var højere end toget flere steder; det måtte vi nok til at vænne os til.

Meteorologerne og andre kloge folk spåede, at vinteren blev en uge længere for hvert år, og at vi nærmede os en ny istid. Så galt gik det heldigvis ikke - siden har vi fået global opvarmning. Man skal ikke tro alt, hvad man får fortalt.

Toget gik over Åkirkeby, Almindingen og Østermarie; her blev kompagniet sat af, de skulle gå til Listed og Svaneke området, hvor de blev indkvarteret. Vi andre fortsatte til Østerlars.

Her blev vi modtaget af sognets myndighedsrepræsentant - på Bornholm kaldes han sandemanden - i det øvrige land sognefogeden. Denne sandemand var meget demokratisk eller forud for sin tid. Han sagde "du" til alle, om de var menige eller officerer. Det var en slagfærdig type med et godt humør; og man kunne forstå på ham, at Bornholm - og især Østerlars - var det bedste sted, der kunne findes. Og han håbede, vi opførte os så pænt, at vi ikke ødelagde noget af idyllen.

Vi fik stukket en seddel i hånden med navn og adresse på vores værter. Sandemanden dirigerede og fortalte, hvilken vej ud af byen, vi skulle gå. Når vi kom et stykke ud, kunne vi spørge igen, men vi skulle spørge på rigsdansk, for det sprog vi kom med, lød som der blev smidt sten i en blikspand, og det var der ingen her, der kunne forstå.

Vi var 4 der fulgtes ad - en skulle placeres på Buggemøllen, en på Karlshøj, en hos graveren og jeg på Ødegård.

Der gik en mand lidt forsigtigt i vejkanten; han var blind, men kunne udmærket forklare os, hvor vi skulle hen. På sedlen stod der Jacob Lund, Ødegård. Ødegård lød som om det var langt afsides; det var en overraskelse at gården lå så tæt på byen.

Det er en sær fornemmelse at skulle tvangsplaceres hos helt fremmede. Det kunne ikke være anderledes - man kunne håbe det bedste. Ødegård var typisk bornholmerbyggestil; man gik ind gennem en port i udhusene, derfra over gårdspladsen til stuehuset. Så langt og så vidt - nu var det spændende, hvad der skete.

Efter at have banket på, kom en ung mørkhåret, høj kone og bød mig velkommen. Familien var i gang med middagsmaden, og jeg blev budt til bords og spiste sammen med dem.

Det var ikke første gang, de havde haft en soldat indkvarteret; året før havde de haft en københavner. Jeg fortalte om vores besværlige rejse, og at jeg ikke var blevet vasket eller barberet i 2 døgn. Gudrun fyldte kedlen op med vand og satte på komfuret; da det var varmt, kunne jeg blive vasket i køkkenet.

Det kneb en del med sproget, men efterhånden fandt vi ud af det. Gudrun var den åbne type, der var let at komme i kontakt med. Jacob skulle kende folk lidt mere, og når det var overstået, var der ingen forbehold. Der gik ikke så lang tid, inden vi fandt ud af, at vi havde meget tilfælles, og at vi passede sammen. Familien bestod jo af Gudrun og Jacob og Inger, der lige var begyndt at gå i skole. Jacob fortalte, at han havde gået i samme skole og hos den samme lærerinde. Inger var en lang og opløben pige med fletninger. Hun var noget genert, men det dampede af efterhånden som vi lærte hinanden at kende.

På Ødegård var der røde køer og et par heste. Den ene var en let type, som hed Top, den anden var en plag af lidt tungere slags. Der var ikke elektricitet indlagt, og om aftenen blev petroleumslampen tændt. Den hygge og svage duft af petroleum

skal opleves, og kan ikke beskrives. Der var rationering på næsten alt, men der var lempet så meget, at vi ikke manglede noget.

Der var en optimisme i sommeren 1947. Vi havde fået rigtige slanger og dæk på vores cykler, og kunne af og til bjerge et stykke lærred til en skjorte. Der var mangel på kartoffelmel, og det knob med at få frugtgrøden jævnet. Brugsen i Østerlars havde

bjergtet et parti maizenamel, det var meget fint og grøden blev ikke "lang". Tændstikker var der også mangel på; når vi gutter skulle have ild i piben, stod vi parat med en brugt tændstik - når der blev strøget

en ny tændstik, kunne 4-5 mand få ild ved hjælp af den brugte. Optimismen var stor og det gik fremad, og der kom flere og flere varer. Selv pibetobak blev der 5-6 forskellige mærker af.

Naturen er stærk. Tre uger efter ankomsten var vi på øvelse i Almindingen. De kæmpestore snedriver, der var højere end toget, var nu fuldstændig væk, og anemonerne piblede frem. Vi havde ikke meget vagttjeneste, kun når der drev en

mine eller en sennepsgasbombe ind, skulle der stå en vagt indtil marinerne fra Rønne kom. Hvis ikke de kunne afmontere tændsatsen i minen, blev der sprængt. Sennepsgasbomberne blev samlet, og når der var en passende dyng, blev de sejlet ud og sænket i havet.

Når hele kompagniet skulle have øvelse samlet, var mødestedet ved stationen i Østerlars; vi kaldte det Banegårdspladsen. Hvis øvelsen kun gjaldt 1. deling, skulle vi stille ved forskolen i Gamlevælde. Når Inger og jeg skulle møde på samme tid, fik Inger et lift på stangen af cyklen. Det blev til mange ture i løbet af sommeren. Vejen gennem lavningen ved Hullegård var meget ujævn, så det gav nogle skump i rumpen. Jacob havde en sadel sat på hans cykelstang, det var betydelig mere mageligt.

Som før nævnt døde Christian d. 10. under vores sejltur, og der skulle holdes en mindegudstjeneste i Østerlars kirke for kompagniet. Vi kunne fylde kirken rigeligt. Efter gudstjenesten hilste præsten og fru på os alle. Præsten var en høj mørk mand og havde en naturlig respekt over sig. Dengang var en præst absolut en, man skulle sige "De" til. Senere fik vi kirken vist og forklaret, men det var i mindre hold ad gangen.

Det var en helt anden tid dengang. Folk fik snakket meget mere med hinanden, der skulle ikke lyttes til radio og fjernsyn. Der var kun avisen, der bragte nyt udefra. På Ødegård fik de Bornholms Tidende og desuden et landbrugsblad der hed "Landet", og et der hed "Ugens nyheder". Gudrun og Jacob var unge mennesker, det var også en årsag til, at vi kom så hurtigt på bølgelængde.

En dag havde vi været på øvelse i nærheden af Lensgård; det var en gård med 2-3 karle. Jeg spurgte Jacob om ikke han kunne tænke sig at få sådan en gård med 2-3 karle at herse med. Det kunne han absolut ikke; han ville ikke have mere end han selv kunne klare - eller med enkelte dage med daglejer.

Der var forskel på Gudruns og Jacobs familier. Jacobs familie virkede mere jordbundne, de passede deres ting og uden de store forandringer, inden de var grundigt gennemtænkte.

Gudruns familie skulle have større tøjrs slag at slå sig i. De var, som fynboerne så rammende siger, som om de havde bisselæder i skoene.

Østerlars var, efter vores opfattelse en stor by for en landsby at være. Der var hotel, elektricitetsværk, brugs, købmand, bager, 2 cykelhandlere, dyrlæge, smed og flere håndværkere. Der var 3 missionshuse - Indre Mission, Luthersk Mission og Evangelisk Luthersk Mission. Jeg er ikke sikker, men jeg synes, der også var en baptistkirke. Der har været offervilje for at få alt det bygget. Der er god jord i Østerlars, og folk er bedre stillet med penge end i Vendsyssel.

Gudrun og Jacob havde den skik, at om søndagen fik vi ikke den sædvanlige havregrød til morgenmad. Der blev serveret kogt æg og sild, og vi fik det inde i stuen. Der var stofdug på bordet, og Jacob havde fået sig barberet og sit staldtøj skiftet med søndagstøjet. Det var først ved 9-tiden det foregik, men tidlig nok til at komme i kirke til kl. 10. Det har jeg ikke set andre steder, hvor jeg har været. Det føltes som der var mere søndag på denne måde. I øvrigt brugte Jacob at strø sukker på silden, det har jeg heller ikke set før eller siden.

Gudrun var meget grundig med at lave mad, det var altid godt gennemstegt eller kogt. Det er en noget bundet tilværelse at passe et familiebrug. Jeg husker kun en gang, Gudrun og Jacob havde en fridag sammen. Aftenen før blev det drøftet, hvordan det skulle ordnes.

Køerne stod jo i tøjr på marken, og det kunne ikke lade sig gøre, når ingen var hjemme. Jacob kørte et læs grønt græs hjem, som jeg skulle fodre med, når jeg kom hjem om eftermiddagen. De skulle køre til Rønne med Top. Jeg syntes, det var for langt for hesten, og at de skulle tage med toget, men det kunne der ikke blive tale om; man skal ikke gøre sig klog på heste overfor bornholmere. Jeg fodrede køerne og den anden hest og grisene efter at jeg havde fået fri. Faster Ellen skulle hjælpe med malkningen. Jeg havde godt nok lært at håndmalke, men var gået af træningen. Ellen derimod havde taget på det og kunne malke, så det skummede i spanden. Jeg fik vist kun malket en enkelt ko, højst 2. Ved syvtiden kom de tilbage fra Rønne. Ellen havde lavet aftensmad, og der blev snakket meget om alt det, de havde set og oplevet. Hesten Top havde klaret turen udmærket. Der var sikkert også blevet kørt med omhu. Inger var sikkert med på turen - det var måske i sommerferien eller på en skolefridag.

Sommeren 1947 var usædvanlig tør og varm. Folk glemte helt at tale om den kommende istid, og de endnu længere vintre, der var i vente. Der var jo god jord i Østerlars, så trods tørke blev der god avl.

Vi fik pinseorlov om fredagen, kom med toget til Rønne og siden med damperen til København, hvortil vi kom om morgenen. Vi gik til Hovedbanegården, men vi kunne ikke komme med noget tog, med mindre vi selv skulle betale. Der gik et særligt soldatertog fra København sidst på eftermiddagen og det skulle vi med. Det blev til et ordentligt besøg i Tivoli. Her fik vi en masse opmærksomhed fra de københavnske piger. Det var underholdende med sådanne bondeknolde i uniform fra Nordjylland.

Ventetiden gik hurtigt, og vi kom i et rigtigt tog med diesellokomotiv. Det første vi lagde mærke til var, at der var kommet glas i vinduerne på alle vogne.

Det gik langsomt, først over Storebælt med færge og siden ventede vi længe i Fredericia på tog sydfra. Pinsedag over middag var jeg endelig kommet til Sindal i Vendsyssel, og kunne være hjemme en nat.

Næste dag gik turen retur. Først til Ålborg og derefter i særtog til København. Man oplever en masse på sådan en tur - traf nogle marinesoldater; de var helt misundelige på os, over at vi var på Bornholm. Vi havde altså prøvet at sejle. De her marinere var placeret på en lejr i Nordsjælland, og havde ikke været ude at sejle endnu.

Tilbage på Bornholm var roerne så store, at de skulle udtyndes. Det blev lavet sådan, at bønderne kunne få hjælp af os. Der var 4 i min gruppe, der kom på roearbejde hos Oluf Pedersen Loftsgård. Det var en ældre mand, han var retsstatsmand, ivrig for noget, der hed JAK - en slags finansiering, som der var røre om på den tid.

Vi fik betaling for det antal favne, der var i roerækkeme. Vi fik en masse propaganda; men han kom jo ikke til at betale for den tid, vi stod og hørte på. Det blev ligeså, da det blev høst. Her kom jeg med et hold, der hjalp til på en gård, der hed Nybro og lå i Østerlars by.

På Ødegård var Jacob fælles med en nabo om en selvbinder, og de var også fælles om heste, da der skulle 3 heste for binderen. Det yderste skår blev mejet med le og negene bundet med hånd. I Vendsyssel blev leen lavet skarp ved en tur på

slibestenen. På Bornholm foregik det anderledes. Der kom en mand, der hed Holm. Han havde et stykke baneskinne og her holdt han lebladet imod, mens han hamrede det tyndt på skæret. Jeg sagde til ham, at i Jylland fik leen en tur på slibestenen. Nu kunne Holm bedre forstå, hvorfor folk i Jylland var fattige, når vi sled lebladet smalt, i stedet for at banke det bredere. Sidst på sommeren blev leen sløv. Jacob prøvede at banke på den, uden at det gav resultat. Det endte med, at den fik en tur på slibestenen.

Der var 2 brødre Holm. Den ene var lyshåret, den anden mørkhåret. Fælles for dem var, at de var mere fingersnilde end de fleste.

Negene blev sat i stak uden for laden. Siden kom et stort tærskværk med traktor, der både transporterede og trak tærskværket med en maskine. Det gik voldsomt til. Maskinen kunne fylde 50 tøndesække i timen. Disse sække skulle stables eller bæres på loftet. Det gav gode muligheder for os til at tjene en skilling. Klokken var tit både 23 og 24 inden der blev holdt fyraften.

På Nybro blev der kørt neg direkte fra marken til tærskværket. Der skulle meget mandskab til, og derved blev der brug for 12-15 soldater. Faster Ellen havde lidt jord, og negene fra hendes mark kom i en stak for sig på Ødegård. Denne stak blev tærsket først og komet og halmknipperne blev kørt hen og sat på plads i udhuset. Jacob ordnede markarbejdet hos hende.

Den gamle konge, Christian d. 10., døde under vores sejltur til Bornholm, og vi havde fået en ny. Denne havde 3 piger, og de skulle besøge Bornholm.

Kongeskibet lå i Rønne. Gudhjem skulle have kongebesøg; der skulle pyntes og laves guirlander. Jeg var heldig at komme med blandt de 3-4 personer, der skulle hjælpe til. Det var en gartner, der hed Marcher, der stod for det. Der gik 2 dage med disse forberedelser. På selve dagen var vi i udgangsuniform, og med blanke støvler placeret på havnen. Kongen og Dronningen samt den største af pigerne kom i åben bil.

Kongen skridtede af foran sammen med vores kaptajn. Dronningen og Margrethe stod og så på. Jeg tænkte på, at Inger og Margrethe lignede hinanden; de var begge lange og lyshårede. Det var kun den største af prinsesserne der var med i Gudhjem. Børnene på skolen i Østerlars var med. Jeg tror ikke Inger var med; det var nok kun de større klasser, der var med. Der var sammenkomst for

kongefamilien og andre udvalgte på hotellet. Vores kaptajn og løjtnanter var også med. Korporaler og kornetter måtte pænt gå tilbage med os andre til Østerlars. Der var også rangorden dengang.

Gudhjem er en by, der ikke glemmes. Især mindes man, når der var natteøvelse og man kunne se solen stå op over Christiansø og de første solstråler ramte klipperne ved Rø. Det var virkelig et smukt syn. Der er meget specielt på Bornholm. F.eks. med sankthansorme, der lyste i mørket; morild, der lyste fra masterne på fiskefartøjer på havet, og det meget mørkeblå hav. Klipper er der ingen andre steder i landet. Vi var heldige at få vores soldatertid på dette sted, der er så anderledes end i Nordjylland. Hvis Almegårdslejren var færdigbygget, havde vi aldrig fået den kontakt med beboerne som vi fik. Jeg indrømmer gerne, at vi følte os som gøgeunger, da vi blev drysset ud i de forskellige hjem.

Som sommeren gik, blev vi mere og mere rystet sammen med vores værtsfamilier. Det var jo en hårdt prøvet befolkning. Først blev de besat af tyskerne, dernæst af russere, siden københavnere og nu af jyder. Der var en cykelhandler på modsat side af hotellet. Denne havde været marinesoldat i København. Han havde gjort det så godt, at han var blevet korporal; jeg ved ikke, hvad den rang kaldes inden for marinen. Det var ikke megen beundring, han havde for københavnere - de rendte rundt hele tiden og vidste ikke, hvad de rendte efter. Han roste os lidt, og derved blev vi mere lydhøre. Og så fik vi nogle skrøner fortalt så godt, at der gik nogen tid, inden vi opdagede, at de var for tykke. Der er et punkt, hvor Vendsyssel og Bornholm har noget tilfælles.

Der gik en masse historier om dårlige præster og uduelige skolelærere; fra gammel tid var disse udkantsområder den sidste chance inden diskvalifikationen. Der er flere, man husker godt fra Østerlars. Der var Munch, der havde Total. Når vi var inde hos ham for at få de 2 æsker tændstikker til 20 øre (rationen var ikke større), kunne vi stå og hænge og snakke i 10-15 minutter og han var lige flink og imødekommende. Det var en tålmodig mand. Jeg bruger betegnelsen "vi" da vi som regel var 2-3 i følge.

Hen på sommeren blev der holdt større sammenkomster på Ødegård. Jeg husker især en dag, hvor der blev ved at komme fremmede. Jeg følte mig overflødig og gik ud for at tage min cykel. Det havde Jacob opdaget, så han kom ud til mig og

spurgte, om jeg havde nogen aftaler. Det havde jeg ikke, men syntes, jeg var i vejen. Jacob insisterede på, at jeg skulle med ind og hilse på familien. Derved traf jeg mange af dem, jeg havde hørt omtalt. Jeg kendte i forvejen Jacobs brødre fra Agerbygård og Rågelund. Gudruns mor og 2 helt unge søstre kendte jeg også. Hun havde også en søster, der boede i Ølene; hun var højgravid og for hende må det have været en anstrengende tur på cykel. Men det blev en god tur for hende alligevel, for de andre koner havde en del babytøj med til hende. Der var jo mangel på tøj og sikkert også på penge.

Vi havde meget med natteøvelse og terrænløb gruppevis. Almindingen er et stort område; her var der gode muligheder for at rende vild. Sidst på sommeren blev vi mindre motiveret. Vi fandt et godt sted i læ og lagde os til at sove til det blev lyst. Det var ikke populært hos vores kaptajn. Nu skulle vi straffes; det skulle foregå i en mose udenfor Østerlars, der blev kaldt Tyvemosen. Patronbælterne blev spændt sammen og udgjorde en lang line. Kaptajnen var den første, der gik i mudderet. Os der var i 1. deling kom i mudder til brystet. De næste delinger, der var kortere end os, fik mudderet højere op på kroppen. De sidste, som var 4. deling - nogle små, som lige klarede mindstemålet - de kunne ikke bunde, men skulle holde godt fast i remlinen. Vi trak dem gennem mudderet og se hvilket syn, da vi fik dem op på den anden side. Nu skulle vores remline skilles ad og vi fik hver vores bælte på igen. Kaptajnen var blevet så flink efter turen; han kunne nok se, at det var blevet for voldsomt. Der blev ikke nogen samlet march tilbage til stillepladsen; men vi kunne gå lige hjem derfra. Jeg var heldig og fik fat i Gudrun, da jeg kom til Ødegård. Hun hentede andet tøj til mig, og jeg kunne gå ind i hestestalden og skifte. Derefter skyllede og skrubbede jeg med en kost ved siden af vandpumpen. Gudrun morede sig meget over dette.

Næste morgen stillede vi an på Banegårdspladsen. Kaptajnen var næsten grædefærdig. Alle, der havde telefon, havde ringet og klaget over det svineri, turen afstedkom. Det var konerne, der havde ringet og de havde givet meget ren besked. Kaptajnen havde håbet, han kunne lave nogle gode frontsoldater ud af os - det hele var nu faldet til jorden. Vi var nu kun en samling forkælede drenge af de bornholmske mødre. Vist var vi blevet forkælet på mange måder.

Hen på efteråret skulle vi have en stor øvelse sammen med de andre kompagnier. Der var 5 i alt. Det skulle foregå i nærheden af Paradisbakkerne, og som sædvanlig mest om natten. Vores gruppe blev sendt af sted for at opdage fjenden, og skulle melde tilbage, når vi vidste, hvor han var. Det var jo nat, og haverne bugnede med lækker frugt. Vi var såkaldt pæne mennesker, der ikke gik på rov. Til alt held var der en, der ikke var så fintfølende. Det han fandt, var vi andre ikke for gode til at æde. Altså, vi skulle finde fjenden, men vi fandt først nogle fristende æbler i en have. Vores modige kammerat kravlede under hækken og forsynede sig. Vi gik videre, og pludselig opdagede han, at hans bajonet var væk. Den var gledet af skeden, da han kravlede under hækken. Vi måtte så tilbage, og fandt den også. Der var gået for meget tid med dette. Fjenden var nu kommet, og vi blev taget til fange. Fjenden var 5. kompagni og de havde biler. Vi kom op i en bil og afleverede vores gevær. Herpå blev vi kørt til Pedersker, hvor de havde deres base. De havde jo ikke noget fængsel at putte os i, og da vi var kommet af bilen, stod en løjtnant med vores geværer. Vi skulle sige nummeret på geværet og fik så vores gevær igen. Så fik vi besked på at trave hjem til Østerlars. Det var længere end vi gad, og vi havde også travet det meste af natten. Vi gik på stationen i Pedersker og ventede til der var en togforbindelse til Østerlars. Den slags øvelser varede som regel 2-3 døgn. I den tid fik vi kun tørkost, der bestod af rugbrød og leverpostej i dåse. Søvnens foregik i små pauser i læ af krat og lign. Kun hvis det regnede meget, kom vi i en lade at sove. Efter sådan en tur smagte Gudruns middagsmad med kartofler og sovs virkelig godt.

Renlighed er jo en god ting, hvis det kan praktiseres. Vi skulle på badeanstalt i Rønne en gang om måneden, dog ikke juni, juli og august - da kunne vi selv sørge for det ved havet. I september blev badeudflugten genoptaget. Vi kom med toget og ved ankomst til Rønne, blev vi inddelt i hold og fik en fast tid, hvor vi skulle være på badeanstalten. Der var kun 6 kabiner, og selvom der kom 2 ind ad gangen, tog det sin tid. Den resterende tid fik vi lov til at gå i byen på egen hånd. Dog skulle vi stille på banegården i god tid inden hjemturen.

Der gik også tog over Klemensker - Rø til Allinge. Dette tog var der vist ingen af os i Østerlars, der fik prøvet. Vi havde alle fået vores cykler sendt hjemmefra og

brugte dem, hvis vi ville til Hammeren. De private togture måtte vi selv betale. Jyder har det samme forhold til udgifter, som vand til ild!

I sommeren 1944 havde jeg plads på Fyn, det var i nærheden af Bogense. Her var der en mand, der påstod, at der ikke fandtes et sogn i Danmark, uden der var en jyde. Jeg må give ham ret. I Østerlars var der 2 der var fra Vendsyssel. Der var en Rasmus-jyde og en ældre karl på Nybro, der blev kaldt Jensen. Desuden var der en, der hed Josefsen; om han var fra Vendsyssel er ikke sikkert, men han havde en del familie, som mine forældre kendte.

På Østerlars hotel havde vi et lokale, hvor vi kunne komme i fritiden. Hertil blev der sendt aviser fra Nordjylland. Dog ikke dagligt, men i bundter á 3 stk. 2 gange om ugen. Disse blev flittigt læst, og vi kunne følge noget med i det, der skete hjemmefra. Det gav også hotellet lidt ekstra omsætning.

Vi købte meget sodavand og kaffe i sommerens løb. Her kunne man næsten altid finde en at snakke med. Vi var ikke fattiglus; da rekruttiden var ovre, steg vores løn fra 2,10 til 2,40 kr. dagligt. Det var også den gode mulighed for at tjene ekstra i fritiden, der gjorde, at vi følte os som de mest velbjegete soldater i Danmark. Sommeren gik på hæld og tiden nærmede sig, hvor vi skulle hjemsendes. Efter mudderbadet i Tyvemosen fik vi ikke flere stropeture. Jeg mindes ikke, at der blev fyret med tørv på Ødegård. Jeg tror, Gudrun brugte træ i komfuret. Jeg husker, jeg hjalp Jacob med at hente træ fra Rø plantage. Det foregik jo med heste og arbejdsvogn. På sådan en tur har vi drøftet mange ting. Hvis nogen havde sagt, at om 25 år har almindelige folk bil selv, ville ingen af os have troet det. Og desuden havde vi også syntes, det var unødvendigt, når vi nu havde fået rigtige dæk og slanger på cyklen.

Inger var jo enebarn i 1947 og en pige på den alder manglede en storebror. Den rolle fik jeg til dels denne sommer. Det var dejligt at få det militære til side og være i et rigtigt hjem i fritiden. Inger og jeg hyggede os med at spille mølle og dam. Inger havde let ved at lære spil og kunne også af og til vinde over mig. Vi fulgtes ad, når der var lejlighed til det. Gudrun skulle jo smøre madpakke til sine "bella" om morgenen. Det lød jo lidt misvisende, idet der kun var 10 års forskel på mig og Gudrun, men 15 års forskel på Inger og mig.

Sommeren var nu snart gået, og afskeden nærmede sig. Sidste dag var kommet og jeg var ude at sige farvel til Jacob i stalden. Han sagde tak for den tid; jeg skulle love at skrive, når jeg var kommet hjem. Gudrun fulgte mig til Korsvejen og det blev en afsked, man ikke glemmer. Inger var sendt i skole, og havde hun været der, havde det ikke været lettere.

Jeg lovede mig selv, at hvis det blev muligt, ville jeg besøge dem. Den mulighed fik vi ca. 32 år senere, da de var flyttet til Gram. Ved samme lejlighed fik jeg set og hilst på den "lillesøster", der var kommet til senere. Gudrun var blevet blind, men var ikke i tvivl om, at det var mig, efter at have hørt min stemme. Dette besøg var en oplevelse for Elly og mig. Jacob og jeg skrev sammen hvert år til jul, og da Jacob døde, har Inger fortsat. Jeg har tjent eller været ansat 12 forskellige steder og boet og været medlem af disse familier, som det var gængs på den tid. Det var aftalt det hele. Den eneste husstand, der ikke var aftalt på forhånd, var Ødegård, og det er den eneste familie, jeg har forbindelse med stadigvæk.

Verden er blevet mindre, tænker man, når jeg næsten dagligt ser Hannas svigerfar køre madbilen.

I 1947 var der langt til Bornholm. Nu kommer folk hurtigere frem; men om de kommer til at se tilfrosne havne og drivis her i landet er en anden sag. Min tid på Bornholm opfatter jeg som en foræring; en ekstra tid oven i handelen. Når jeg ser film og udsendelser fra Bornholm, er der meget bekendt. Klipperne ved Rø og Hammeren er der stadig, og det mørkeblå hav.

Afrejsen fra Bornholm var en hel begivenhed. Vi mødte op på Banegårdspladsen i Østerlars. Mange var mødt op for at tage afsked med os. De store børn fra Østerlars skole havde fået fri et par timer. Præsten og sandemanden takkede os for god hjælp og opførsel. Toget kom og på en vogn var der et skilt med et "reserveret". En af gutterne spurgte togmanden, om det var 1. klasse. Denne svarede, uden at fortrække en mine, at det var jydepotten, og den skulle tømmes når vi kom til Rønne. I Rønne lå det skib, vi skulle sejle med til Århus. Det var et ruteskib, der ellers sejlede mellem Grenå og Hundested. Det var den rene luksus - masser af plads, varme overalt og rigtigt køkken. Det var et dieseldrevet skib. 1947 var et år, hvor der var kommet olie til landet og alt det kulbaserede gled ud. Skibet vi sejlede med hed "Marsk Stig". Da toget kørte fra Østerlars, blev der af de

tilstedeværende sunget "Jyden han er stærk og sej". Nu kunne de gå hjem og være sig selv igen. Vi blev vist de sidste soldater, der blev indkvarteret privat.

Jacob og jeg skrev sammen hvert år til jul. Et år skrev Jacob, at Rigmor var blevet forlovet med en jyde der hed Christian; det var han helt tryk ved. Senere blev de bosat i Gram. Her blev Gudrun og Jacob også senere bosat. Jeg syntes, det var et stort spring at tage for dem; men efter hvad Jacob skrev, var de glade for flyttet. De var taknemmelige for den hjælp, de fik fra Rigmor og Christian. Nu er Inger og Børge også kommet til Gram. Desværre er det blevet sådan, at også de har brug for Rigmor og Christians hjælp. Det, der begyndte i Østerlars, ser ud til at slutte i Gram.

Trods de 52 år, Elly og jeg boede på ejendommen, kan jeg ikke skrive en stil om en bestemt sommer. Det render mere eller mindre ud i et.

Nu har jeg været ene og boet her i 5 år. Det havde jeg ikke regnet med. Jeg havde i årenes løb 3 naboer, der mistede deres koner og ingen af dem levede mere end 3 år efter. Jeg er glad for mine børnebørn, men der mangler et led i kæden efter at mine egne børn er døde. Jeg har affundet mig med det, og har fået ro og styrke til at komme videre, til det bliver min tur. Jeg er nu 83 år og har haft min tid. Vi har det nemt nu - vaskemaskine, elkomfur, fjernvarme, elevator og meget mere. Hvis ikke alle de hjælpemidler fandtes, kunne en gammel gubbe som mig ikke klare sig selv. Det bedste ved de gode gamle dage er, at de har fået ende.

Inger, du var jo kun 7 år dengang. Jeg håber du kan genkende noget af det. Jeg har skrevet det fra min synsvinkel. Det bedste var, at du fik en søster, selvom det varede længe.

En bror fik du kun den ene sommer. Den tid vil vi begge mindes med glæde, og sent glemme.

Kære Elizabeth og Per!

Tak for indbydelsen til
fest hos jer i Aarhus.

Der varre er jeg blevet for
ringe til den slags. Sine er jo
gået og jeg er blevet en gammel
gubbe på 86. Dog efter alderen
og omstændigheden har jeg det
godt. Jeg kan klare de daglige
ting som madlavning og
rensning uden hjælp.

Jeg håber for jer I må
få en god fest og samvær.

Vores generation har haft mange
gode fætterfester i årenes løb.

Nu svinder der i flokken;
men vi har haft vores tid.

I næste måned har jeg 70 år
til det fjerde olderborn. Jeg
er oldetfar til 2 drenge og en pige.
Alexander, Trille og Gabrielle.

Til slut ønskes jer en god fest
og tak for indbydelsen!

Venlig hilsen
Hans.